

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Віктор АНДРУЩЕНКО

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ І ЇЇ РОЛІ В СУСПІЛЬСТВІ ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

У статті розглядаються проблеми, пов'язані з пошуками нової парадигми підготовки людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення людини до дійсності, але й розвиток самої дійсності у відповідності до людських вимірів життя. Центром цієї парадигми є освіта, яка розвивається як відповідь на виклики цивілізації і одночасно як відповідь на потреби людини знайти своє місце і можливості самореалізації у новому глобальному просторі. Фундаментальні питання філософського і загальнокультурного рівня розглядаються в статті у зв'язку з адаптацією української освіти до потреб ринкової економіки.

Тема, що виноситься на обговорення, належить до найбільш фундаментальних проблем сучасної науки, філософії і соціальної практики. ХХІ ст., що розгортається, робить грандіозні виклики традиційному суспільству, національним державам і культурам, способам підготовки людини до життя, що здійснюється, насамперед, засобами освіти і виховання. Наприкінці ХХ ст. світ знову став майже не впізнаним. Його важко охопити єдиним поглядом, передбачити головні вектори розвитку, запропонувати превентивні освітньо-культурні інновації. Разом з тим, досить рельєфно проглядаються тенденції економічної глобалізації і антиглобалізації, ознак інформаційного суспільства і посилення взаємозалежності народів, утвердження демократичного порядку і ринкових перетворень у все більш широкому світовому просторі. Помітною є й смуга тероризму і анти-тероризму, локальних зіткнень, міжетнічних і міжконфесійних конфліктів. Посилилось далекоюсяжне за своїми можливими наслідками протистояння Схід — Захід, Північ — Південь, ісламського і християнського світів, гуманізму і фундаменталізму.

Поряд з відчутними перевагами, пов'язаними, насамперед, з можливостями вільного розповсюдження інформації, ідей, поглядів, переконань, товарів, вільного пересування, інтеграції культурних надбань народів тощо, помітними є негативні наслідки глобалізації, зокрема, загроза втрати

національної ідентичності для країн, що розвиваються, занепаду національних економік, різкої поляризації між багатством меншості і зубожінням більшості населення планети, загострення суспільних і міжетнічних відносин, зменшення ролі національних держав.

Для України до того ж сформувалась низка загроз-викликів, пов'язаних з важкою екологічною і демографічною ситуацією, спадом виробництва, обвальним зростанням бідності, захворюваності та злочинності, деформацією моральних засад життєдіяльності суспільства та корупцією. Незважаючи на більш як десятилітній досвід трансформацій і національного відродження, Україна, здається, залишилась «стояти» на грані двох світів — європейського і євразійського (або лише балансує на цій грані), не готова повноцінно і ефективно відповісти на існуючі глобальні виклики. Драматичність ситуації полягає також в тому, що впродовж цього часу Україна випробувала безліч проектів перебудови свого буття за усіма критеріями прогресу і впевнилась, що її прогрес стримує нині не тільки дефіцит планів і теорій економічного, політичного і культурного розвитку, застарілі технології і нестача коштів, але й дефіцит людей з їх необхідними інтелектуальними і моральними якостями. Історичний виклик на освічену, культурно і морально розвинену людину, здатну взяти на себе компетентну відповідальність за нові напрями суспільного поступу, залишився поки що без належної відповіді. Україна, як власне і весь світ, перебуває в очікуванні нової епохи і одночасно намагається відшукати соціальну, економічну та науково-технологічну платформу виживання, нову парадигму підготовки людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення до дійсності, але й розвиток самої дійсності у відповідності до людських вимірів життя, продиктованих ідеалами ХХІ ст.

Центром цієї парадигми є освіта, яка розвивається як відповідь на виклики цивілізації і одночасно як відповідь на потреби людини знайти своє місце і можливості самореалізації у новому глобальному просторі. Освіта, її організація, напрями розвитку, зміст і навчальні технології знаходяться в епіцентрі дискусій, що розгорнулись нині в світовому інтелектуальному середовищі. Мова йде про опрацювання нової філософії освіти — освіти, яка б забезпечила комфортне існування людини у ХХІ ст. Західний світ намагається охопити її Болонськими деклараціями. І хоча головні напрями розвитку освіти в них визначені досить перспективно, запитань все ще залишається більше, ніж відповідей. Проблема загальної філософії освіти поступово утверджується як головна проблема сучасної світової освітньої політики.

Вагоме слово у цьому зв'язку має сказати українська педагогічна еліта. Історично вона завжди знаходилась на передових позиціях. Усьому світові відомі імена та ідеї видатних українських педагогів — Макаренка, Сухомлинського, Ушинського, Ващенко, Русової... Ми маємо продовжити їх пошуки в контексті сучасної історичної епохи, здійснити широкоформатний прогноз розвитку освітянської справи, запропонувати суспільству фундаментальні нововведення, які б забезпечили ефективну модернізацію освіти, як того вимагає практика.

Як відомо, фундаментальні цілі освіти століття сформульовані у доповіді Міжнародної комісії під керівництвом Жака Делора «Освіта для XXI століття», підготовані для ЮНЕСКО у 1996 р. «Перед численними викликами, які ставить перед нами майбутнє, — стверджує цей документ, — освіта є необхідною умовою для того, щоб дати людству змогу посуватися вперед до ідеалів миру, свободи і соціальної справедливості». В дусі цієї стратегії, Лісабонської угоди, Болонського процесу, інших міжнародних угод в галузі освіти й здійснюється освітянська реформа в Україні. Останні роки позначені рядом освітянських інновацій, спрямованих на збереження досягнень минулого й одночасно на модернізацію системи освіти відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки, культури і соціальної практики.

З точки зору розвитку української освіти останні роки стали знаковими: по-перше, розроблена й затверджена Указом Президента України «Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття», прийнята другим Всеукраїнським з'їздом працівників освіти у жовтні 2001 р.; по-друге, вийшли в світ ряд Указів Президента України з проблем розвитку освіти; потретє, парламентом держави прийнято Закон України «Про вищу освіту», урядом України затверджена Державна програма «Вчитель»; по-четверте, Україна підписала Болонську декларацію й вагомо заявила про себе як про повноправного суб'єкта європейського освітнього простору. Ці заходи аж ніяк не є випадковими. Вони інтегровані в єдину, цілісну систему державної політики модернізації української освіти, яка послідовно втілюється Міністерством освіти і науки, незважаючи на труднощі перехідного періоду і обмежені економічні можливості держави.

«Національна доктрина...» є документом стратегічного значення. Вона визначає загальну філософію освіти, пріоритети і принципи, основні напрями і механізми розвитку на першу чверть поточного століття. Принциповими в ній є положення про необхідність забезпечення рівного доступу до якісної освіти, утвердження новітніх інформаційних педагогічних технологій, мовних стратегій освіти. Українська освіта має стати орієнтованою на особистість, демократичною, конкурентоздатною у світовому освітньому просторі. Базуючись на національній ідеї українського державотворення, вона спрямована на утвердження національних інтересів, має здійснюватись впродовж життя, відповідати потребам особистості та суспільства, які постійно змінюються.

За свідченням міжнародних експертів, наша Доктрина відповідає вимогам часу, сучасним і перспективним європейським і світовим освітянським стандартам, провідним тенденціям їх розвитку. Поставлене Президентом України В. Ющенком завдання розробки новітньої Програми розвитку освіти «Національну доктрину...» не лише не відмінняє, але й поглиблює. Слід мати на увазі, що прийняття Доктрини не розв'язує всього комплексу проблем, які накопичились у сфері освіти, вона лише визначає основні орієнтири, парадигму (загальну філософію) її розвитку у майбутньому. Цей документ слід розглядати не в статиці, а в динаміці всього суспільного розвитку. Його орієнтири можуть бути уточненими в міру зміни суспільних пріоритетів. Реалізація Доктрини безпосередньо залежить від

соціальної активності працівників освіти і її керівників, які повинні стати активними суб'єктами (кожен на своєму рівні) освітньої політики. Ми, представники наукової педагогічної громадськості, повинні забезпечити теоретико-методологічне підґрунтя, педагогічно виважені й експериментально перевірені конкретні заходи (і засоби, в тому числі і фінансові) впровадження Доктрини в реальну освітянську практику, трансформації основних вимог Доктрини в Програму розвитку освіти, що формується за дорученням Президента України В. Ющенка.

Першою і, очевидно, головною з них є проблема *модернізації змісту освіти*, приведення його у відповідність до найновіших досягнень сучасної науки, культури і соціальної практики. Орієнтуючись на сучасний ринок праці, до пріоритетів освіти сьогодні відноситься вміння оперувати такими технологіями та знаннями, що задовольняють потреби інформаційного суспільства, готують молодь до нових ролей в цьому суспільстві. Важливим сьогодні є не тільки вміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати та управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись впродовж життя.

Освіта сьогодні ставить перед собою нове завдання — сформувати в учня вміння вчитись. В шкільній освіті сьогодні домінують такі тенденції, як запровадження основного ядра знань, своєрідного базового мінімуму, на якому вибудовується подальший комплекс знань, вмінь, відношень, навичок, компетентностей; формування цілісного сприйняття світу; оновлення змісту традиційних дисциплін; запровадження нових нормативних і спеціальних курсів. Зміст суспільних та природничих наук (дисциплін) сьогодні спрямований, насамперед, на збереження оточуючого середовища, формування культури миру, вирішення етнічних та міжконфесійних конфліктів, полікультурності та толерантності, гуманістичних цінностей, громадянських якостей людини, її демократичного світогляду. Важливим компонентом змісту освіти в економічно розвинених країнах є цінності, стиль і культура життєдіяльності європейського суспільства, ринок праці в цьому регіоні.

У зв'язку зі зміною змістових компонентів освіти відбуваються зміни технологій їх реалізації. На передній план виходять інформаційні технології, дистанційне навчання, які охоплюють мережі університетів та шкіл, систему підготовки кадрів та підвищення кваліфікації, застосовуються в сфері обміну педагогічною інформацією. Всі ці та інші перетворення, що відбуваються в процесі модернізації змісту освіти, мають бути належним чином відображені в освітніх стандартах, які створюються. В умовах глобалізаційних процесів, взаємопроникнення ринків праці та інтернаціоналізації національних економік освіта розглядається як своєрідний ключ до майбутнього економічного процвітання, ефективний засіб боротьби з безробіттям, рушійна сила науково-технічного прогресу та паспорт індивідуального успіху.

Надзвичайно важливою проблемою у цьому контексті стає проблема забезпечення високої *якості освіти*, яка визнається визначальним фак-

тором розвитку та необхідною умовою успішного існування будь-якої країни. Як зазначається у нашій освітянській Доктрині, «якість освіти є національним пріоритетом, передумовою національної безпеки держави, додержання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права на освіту» [1, 7]. Якість освіти відстежується за допомогою моніторингу, який у галузі освіти розуміється як систематичні процедури збору даних щодо важливих аспектів освіти на національному, регіональному та місцевому рівнях з метою безперервного відстеження за її станом та прогнозом розвитку.

Незважаючи на високу витратність, важливість моніторингових процедур на сьогодні не піддається жодним сумнівам. Моніторинг необхідний як для отримання об'єктивного зрізу стану національної системи освіти, так і її місця у світовому рейтингу. Його дані використовуються для розробки освітньої політики держави; дають змогу здійснити оцінку стану системи освіти у порівнянні з іншими країнами; узгодити параметри освітньої політики зі світовими тенденціями.

В контексті входження України до світового співтовариства зазначені аспекти є вкрай важливими. На жаль, поки що система моніторингу в Україні відсутня, що не дає можливості справедливо оцінити рівень якості національної освіти. В той же час зарубіжні країни, в першу чергу західні, активно розвивають моніторинговий досвід, вибудовуючи складні національні моделі індикаторів якості освіти та беручи участь у міжнародних порівняльних вимірюваннях освітніх систем, що проводяться Європейським Союзом або Організацією з економічного співробітництва та розвитку.

За допомогою моніторингу здійснюється аналіз демографічного, соціального та економічного контексту (відносна кількість осіб шкільного віку, зв'язок між людськими ресурсами і економічним ростом тощо); ресурсів, що вкладаються в освіту (стан шкільних будівель, шкільного обладнання, забезпечення дидактичними матеріалами); освітнього процесу (кількість навчальних годин, днів тощо) та результатів, які продукує освітня система (досягнення учнів з ключових дисциплін, відсоток учнів, що склали випускні іспити, що вступили до вищих навчальних закладів). Успішний розвиток української освіти, безперечно, залежатиме від створення та запровадження системи моніторингу якості. При визнанні такої необхідності на законодавчому рівні черга за кропіткою практичною роботою для створення реальної можливості для України мати освіту високої якості.

Важливою складовою сучасної філософії модернізаційних процесів в системі освіти є принцип *демократизації управління*, прозорості прийняття рішень, фінансування, перспективного планування. Модернізація управління освітою передбачає, насамперед, його децентралізацію, що успішно реалізується в освітніх системах різних країн світу.

У Європейському звіті про якість шкільної освіти децентралізація освіти визначена як одна з п'яти ключових проблем майбутнього. Тут зазначено, що зміщення акценту в процесі прийняття рішень на рівень школи є важливою політичною стратегією, яка викликана недостатністю довіри до здатності держави адекватно реагувати на потреби все більш вимогливого населення.

Стверджується, що рішення повинні мати право приймати безпосередньо ті, кого зачіпають їх наслідки.

Децентралізація у якомусь сенсі є засобом переносу політичних дебатів про якість освіти на нижчі щаблі освітньої системи. Надання більших повноважень нижчим рівням системи означає перекидання на них відповідальності за визначення того, що вони розуміють під якістю освіти, і передача їм прав «володіння» своєю частиною системи. Процес децентралізації часто розглядається як позитивний і неминучий, але поряд з цим як такий, що породжує свої проблеми. Оскільки саме держава несе відповідальність за забезпечення якості освіти для всіх, потрібна гарантія, що така система дійсно сприяє реалізації даної цілі. За своєю природою децентралізація веде до поглиблення різниць в стандартах шкільної освіти на місцях. Складність розробки стратегічної політики полягає у визнанні, що такі відмінності мають право на існування, і у перетворенні їх у можливості, які сприяють учням реалізувати свій потенціал.

Деякі роки тому Міжнародний Інститут планування освіти в Парижі опублікував збірник праць «Від планування до дій: урядові ініціативи щодо поліпшення школи». На прикладі досвіду багатьох країн був зроблений аналіз головних шляхів, якими органи управління освіти старалися досягнути істотних позитивних змін на рівні шкіл. Цими шляхами є: поліпшення підготовки вчителів, зміна і вдосконалення підручників, впровадження державного тестування навчальних досягнень, збільшення впливу місцевої громади на навчальні програми. Очевидно, і для нас ці шляхи мають стати пріоритетними.

Додам до цього лише наступне: Україна має розробити нову політику по відношенню до викладачів, яка включатиме нові професійні стандарти й інструкції щодо ставок окладів і кар'єрного росту разом з удосконаленням попереднього навчання і навчання за місцем роботи. Це має супроводжуватися підготовкою і публікацією кращих нових навчальних матеріалів і обладнання.

Сфера освіти має впровадити ефективні засоби контролю, планувати і здійснювати регулярні стандартизовані оцінки. Стратегія у сфері освіти має відповідати фінансовим реаліям. Оскільки державні фінанси залишаться обмеженими у середньостроковій перспективі, уряд має визначити обмежену кількість стратегічних пріоритетів, які він може фінансувати і підтримувати.

Наразі не всі діти одержують освіту однакової якості. З огляду на якість вхідних чинників, особи, які мешкають у сільських чи гірських районах або бідніших областях, обслуговуються неадекватно. Соціальна підтримка має надаватися, насамперед, з метою забезпечення якісної обов'язкової освіти для всіх, незалежно від соціально-економічного статусу дітей або їхніх сімей чи географічного розташування, і приділяти особливу увагу потребам вразливих громад і бідних сільських районів.

Досвід багатьох країн показує, що для дітей із сімей з низьким рівнем матеріального достатку є два шляхи до успіху — отримання якісної освіти

або участь у кримінальному бізнесі. Держави, які не докладають спеціальних зусиль для надання освіти дітям із груп соціального ризику, сприяють розвитку кримінального життя країни і підвищенню соціальної напруги. Справедливим є й інший висновок: забезпечення рівного доступу до отримання якісної освіти для всіх соціальних прошарків населення є одним із факторів стабілізації соціальної ситуації в країні.

Головним завданням управління у сфері освіти має бути перегляд відповідних ролей центральної, регіональної і місцевої влади з метою встановлення добре інтегрованих інституційних обов'язків, які мають забезпечити високоякісну освіту, адекватне фінансування і ефективне управління.

Необхідно визначити середньострокові цілі політики у сфері освіти і взяти участь у визначенні фінансових процедур асигнування і пріоритетів. Найважливішим фінансовим інструментом має бути формула розподілу, що ґрунтуватиметься на пріоритетах стратегії у сфері освіти, а також на кількості користувачів.

Стратегія надання рівного доступу до якісної освіти може базуватися на двох принципах: адресне надання бюджетних коштів та матеріально-технічного забезпечення для освіти дітей з особливими потребами кожній дитині за правилом «кошти за дитиною»; максимально повне і всебічне використання можливостей, які надають для отримання якісної освіти для цих категорій дітей існуючі політика, законодавство, структурні елементи механізму їх реалізації та існуючі методики та технології навчання.

Сучасна політична стратегія орієнтована на розвиток та фінансове забезпечення існуючої, історично створеної *системи закладів освіти*. Нова стратегія передбачає надання бюджетних коштів держави у формі ваучера (чи на зразок страхової медицини) *конкретній дитині* так, щоб гроші йшли за дитиною і, власне, батьки разом з нею обирали той заклад, в якому вона хоче і може здобувати освіту.

Соціально-філософська та правова основа такої політики зрозуміла. Вона полягає у тому, що кожна дитина має свою частку національного багатства, яке накопичене країною і державою, і вона має право користуватися нею у повному і конкретно вираженому обсязі. Ця частка повинна доходити до неї, використовуватись нею не тільки у вигляді коштів, але і тієї матеріально-технічної бази освіти, охорони здоров'я, якою володіє країна, спадкоємцем якої є кожна конкретна дитина і всі наші діти в цілому. Усе це має працювати на них і ефективно спрацьовувати.

Така форма фінансування освіти і виховання існує не тільки в розвинутих західних країнах, але й у наших близьких сусідів — у Прибалтійських республіках.

В умовах переходу до суспільства, що базується на знаннях, потрібно не тільки шукати щось нове, але продовжувати втілення в життя і розповсюдження педагогічних технологій, в які вже вкладені великі інтелектуальні ресурси і які довели власну ефективність. Безпрецедентним прикладом є технологія розвивального навчання, яка недостатньо активно використовується в освіті України.

Стратегічним принципом нової системи управління освітою є підтримка участі в ньому так званого «третього сектора» — громадських освітянських організацій, батьківських комітетів, асоціацій педагогів та керівників закладів освіти тощо. Поки що цей ресурс є скоріш ресурсом майбутнього, який все ще мало використовується в Україні.

Одним із найяскравіших інноваційних виявів глобальних тенденцій суспільного розвитку є *утвердження інформаційної цивілізації та відповідної їй інформаційної культури суспільства і особистості*. Цей процес вносить принципові зміни у загальну філософію освіти, ставить нові завдання і одночасно відкриває нові горизонти психолого-педагогічного пошуку. Інформаційне суспільство — це новий, особливий етап життєдіяльності цивілізації. Він базується на інтелекті. Його головною дійовою особою є людина, яка володіє інформацією, комп'ютерною і лазерною технікою, біотехнологіями і генною інженерією, електронікою, теле- і відеокommunікаціями тощо.

Разом зі світом у фазу інформаційного суспільства вступає й Україна. І хоч рівень інформатизації у нас все ще далекий від оптимального, саме він (і перспективні завдання його розвитку) обумовлюють зміну соціальної ролі і відповідальності людей, які забезпечують виробництво, передачу і розповсюдження інформації, виробників сучасної інформаційної техніки і технологій, вчених і працівників освіти.

Інформаційне суспільство змінює не лише виробництво, а весь стиль і спосіб життя людей. Його основою стають комп'ютерні технології з їх фундаментальною функцією заміщувати або посилювати розумову працю людини. Інтелектуальне виробництво поступово утверджується як провідна галузь суспільного виробництва. Інтенсивно зростає значення інформації як стратегічного ресурсу цивілізаційного зростання, посилюється роль засобів масової комунікації, змінюється процес підготовки людини до життя, характер освіти і виховання.

Якою має стати загальна філософія освіти інформаційного суспільства? У чому принципова новизна новітніх парадигм освітньо-виховної діяльності, що розгортаються в інформаційному просторі завдяки інформаційним педагогічним технологіям? Які першочергові питання постають у цьому зв'язку перед нашими науками і які відповіді підготували на них наші вчені?

Як відомо, філософія освіти інформаційного суспільства осмислена ще не достатньо повно. Мова повинна йти не лише про окремі, хоч і вагомні, розробки, а про комплексне, широкоформатне, міжгалузеве дослідження, налагодження співпраці з науковцями системи охорони здоров'я, телекомунікацій, виробниками комп'ютерних програм, навчальних закладів, що готують фахівців відповідного профілю.

Склалась парадоксальна ситуація: учень чи студент сьогодні більше розбирається в комп'ютерах, ніж його вчитель чи викладач! Очевидно, потерпає інформаційна підготовка майбутнього вчителя. Педагогічні університети, на жаль, ще не стали провідниками новітніх інформаційних технологій, причому не лише через нестачу коштів чи комп'ютерної техніки, а, насамперед, через інерцію мислення і досить завзятий опір новому, небажання освоювати і впроваджувати нове, рухатись у ногу з часом.

Проблем у царині впровадження інформаційних технологій, між тим, накопичилось немало, особливо в частині запобігання шкідливих впливів на психічне і фізичне здоров'я людини (комп'ютерне випромінювання, розлад психіки перенасиченням інформацією або окремими її змістовими елементами, наявність комп'ютерної ігрової наркоманії, віртуалізації міжособистісного спілкування тощо). Вони потребують оперативної відповіді вчених. Вагоме слово тут мають сказати й педагоги-практики.

Формування інформаційної культури молоді повинне стати однією з основних цілей навчання та виховання в багатоступеневій системі освіти, орієнтиром руху її сучасної професійної підготовки.

Низка питань філософського, загальнокультурного і психолого-педагогічного штибу постає у зв'язку з *адаптацією української освіти до потреб ринкової економіки*Ї

Реальністю є існування й досить ефективне функціонування приватних дошкільних закладів, загальноосвітніх шкіл, ліцеїв і гімназій, вищих закладів освіти. Нині в Україні діє, зокрема, 93 вищі навчальні заклади III–VI рівнів акредитації та 78 вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації. Це складає 11,3% мережі ВНЗ України. Кожний 10-й студент навчається нині в закладах освіти недержавної форми власності. Якщо додати до цього ще й те, що значна частка студентів державних закладів освіти навчаються за контрактом, то можна вже говорити про армію «приватного сектору освіти», яка потребує до себе особливої наукової й організаційно-управлінської уваги.

Поява на освітянському просторі України недержавного сектора висуває перед педагогічною і психологічною наукою ряд принципово нових завдань. Мова йде про осмислення нових стосунків, що складаються між студентами і викладачами приватних закладів освіти; принципові зміни в організації навчально-виховного процесу; психологічний клімат у колективі; можливості інноваційної діяльності; конкуренцію між закладами освіти різної форми власності тощо. На жаль, до осмислення цієї проблематики ми ще практично не бралися.

Період конфронтації між державними і недержавними закладами освіти, характерний для минулого десятиліття, очевидно, закінчився. Не витримали конкуренції і «зійшли з дистанції» приватні заклади, що не змогли налагодити навчально-виховний процес на належному рівні. Одночасно зміцнилися і потужно заявили про себе модернові приватні заклади, які не лише розширили освітній простір держави, але й поглибили його інноваційну напругу, педагогічну творчість.

Для таких освітніх закладів характерний високий рівень інноваційної діяльності. Вони, наприклад, перевели із площини теоретичних дискусій в практику роботи дистанційну освіту; налагодили ефективне використання сучасних комп'ютерних технологій; зробили своєрідний прорив у запровадженні безперервної освіти та особистісно орієнтованого навчання, нових авторських програм та методик навчання. Вони інтенсифікують навчальний процес, організацію навчання, управління закладами освіти та їх структурними підрозділами. Зрештою, й сам контингент викладачів і студентів приватних закладів освіти, їх ціннісні орієнтації, світоглядна

культура багато в чому відрізняються від тих примітивних уявлень, які склалися на початковій стадії функціонування цих закладів.

Всі ці народжені нашим часом явища та науково-педагогічні проблеми вимагають глибокого дослідження, педагогічної оцінки, а кращий досвід — поширення. Варто звернути увагу на появу в Академії педагогічних наук України перших структур для дослідження проблем приватної освіти. Маємо на увазі створення в Інституті вищої освіти позабюджетного відділу інноваційної освіти, який розгорнув цікаві дослідження.

Треба зазначити, що і самі приватні заклади виявляють інтерес до розробки актуальних філософських, психологічних, педагогічних проблем розвитку освіти. В Народній українській академії (ректор — В. Астахова, м. Харків), наприклад, відкрито наукову лабораторію з дослідження проблем безперервної освіти. Прикметно, що вона працює як підрозділ Інституту вищої освіти АПН України. У Рівненському економіко-гуманітарному інституті (ректор — А. Дем'янчук) заснована наукова лабораторія для дослідження проблем виховання учнівської молоді в умовах ринкових відносин. Ця ж тематика є провідною й для науково-дослідних лабораторій Європейського університету (ректор — І. Тимошенко, м. Київ), Донецького інституту ринку та соціальної політики (ректор — Н. Борецька), Національної академії управління (ректор — С. Єрохін).

Прирошення наукового потенціалу педагогічної науки за рахунок включення до неї професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів недержавної форми власності є позитивним явищем в розвитку сучасної психолого-педагогічної науки. Одночасно слід підкреслити, що цей процес не можна спрощувати. Не все оригінальне є новим, не все нове — оригінальним. Суб'єктами інноваційної педагогічної діяльності є дитина, учень, студент, учитель, педагог. Це обумовлює нашу відповідальність за науковий супровід всього того, що діється чи має здійснитись у освітянському просторі.

Важливою і не достатньо дослідженою складовою загальної філософії освіти ХХІ ст. є проблема, пов'язана з такими глобальними процесами сучасної епохи, як *інтелектуальний перерозподіл світу*, що все більш відчутно позначається на житті практично всіх країн світу. Не є винятком і Україна.

Інтелектуальний перерозподіл здійснюється, насамперед, між окремими країнами і регіонами. При цьому простежується характерна закономірність: інтелект рухається туди, де є можливості його реалізації, тобто до розвинених країн світу, насамперед, до Канади, США, Великої Британії, Німеччини. Незважаючи на превентивні заходи, відтік інтелекту з України не зменшується. То ж постає питання: якими втратами в майбутньому обернеться для нас цей процес? Чи можна його призупинити і чи не порушує це базових конституційних прав людини?

Друга хвиля інтелектуального перерозподілу проходить між основними соціальними стратами. Якщо в минулому основним носієм, суб'єктом інтелекту вважалась інтелігенція, то сьогодні таку можливість має практично кожен, хто має доступ до інформації, володіє відповідною технікою і інформаційними технологіями. Помітною у цьому зв'язку стає тенденція формування потужної групи інтелектуалів, яка живе у віртуальному світі,

створює і відтворює власну субкультуру, з позицій якої намагається диктувати суспільству віртуально вивірені цілі.

Третя хвиля процесу інтелектуального перерозподілу здійснюється через основні професії, які змінюють одна одну практично через два-три роки. Сучасна людина щорічно має справу з новими знаннями і виробничими технологіями; новими інструментами і матеріалами; новими вимогами до якості виробничої діяльності; новими регулятивними нормативами і механізмами; новими способами передачі інформації; новим соціальним і культурним середовищем, в якому розгортається їх суспільна та індивідуальна життєдіяльність.

У майбутньому людство, очевидно, винайде універсальний алгоритм адаптації людини до такої ситуації. Однак фактом залишається й те, що нині такого алгоритму нема. А якщо це так, то залишається одне: навчити людину оперативно, системно і послідовно освоювати нові знання та інформацію в міру їх перманентного накопичення і розвитку, тобто забезпечити освіту впродовж життя, яка повинна стати способом і стилем суспільно-індивідуального буття людини інформаційного суспільства.

Освіта впродовж життя є унікальним механізмом виживання людини і людства в інформаційну епоху. При цьому слід мати на увазі, що цей механізм не лише забезпечує адаптацію людини до ситуації, але й здійснює зворотній вплив на неї шляхом вияву її (людини) творчої активності.

Не менш актуальним і проблемним є завдання *підготовки учнів і студентів до життя в системі демократичних відносин*, що поступово утверджуються в царині політичних, ширше — суспільних відносин сучасної України. Мова йде про формування культури демократичного мислення і поведінки, світовідчуття людини, її повсякденної практики, яка має базуватись на демократичних цінностях.

Які зміни у цьому відношенні мають відбутися в системі освіти? На якій філософії мають будуватися навчання демократії і демократичне виховання особистості? Як забезпечити органічний синтез національних і загальнолюдських пріоритетів? Чи можемо ми запропонувати реалістичну й виважену методологію й методику, педагогічні технології і техніку формування демократичних цінностей? На жаль, незважаючи на досить помітну теоретичну й експериментальну (практично-педагогічну) подвижку останніх років, про повне, системне, цілісне й самодостатнє теоретико-методологічне забезпечення цього напрямку, говорити ще зарано.

Вітчизняна педагогічна наука навряд чи прискорить свій розвиток, якщо не буде серйозно перейматися питаннями *філософського бачення співвідносності раціонального та ірраціонального, науки й релігії, віри й розуму*. Без цього, гадаємо, не скоро викристалізуємо основу основ новітньої теорії навчання та виховання — нову картину світу, а отже, будемо ще вельми далекими від створення того наукового супроводу, який «працював» би на реалізацію філософії соціокультурних змін, реформувань та модернізацію освіти.

Філософське бачення нової картини світу — це, передусім, відзняття факту домінування у буттєвості відкритого раціоналізму, вибудованого на принципах глобального еволюціоналізму, єднання наук про природу й наук

про духовність, тобто синтезування різних способів духовно-практичного досягнення світу.

Простіше кажучи, нова картина світу — це, за великим рахунком, корелят світоглядних ідей та ідеалів протилежних культурних традицій. Вона утворює таку матрицю людської поведінки та діяльності, яка виключає конфронтацію, забезпечує конструктивізм і неможливість тим самим домінування в житті істини без/поза моралі. Ця картина світу спонукає, приневолює будь-кого до морального вдосконалення та самовиявлення.

Слід зазначити, що за своєю сутністю означена матриця глибоко гуманістична та педагогічна, бо звільняє буттєвість від антагонізмів, ворожнечі, безперервних суперечностей та протистоянь, тобто потенційно «працює» на культуру та матеріалізацію її у цивілізованість, а отже, є затребуваною для філософії освіти інформаційного суспільства.

Понятійним відзеркаленням та фокусом цього може бути доволі вже вкорінене в наш науковий лексикон поняття «толерантність», яке, за визначенням ЮНЕСКО, є «єдністю в різноманітті», обов'язком сприяти утвердженню прав людини, плюралізму, демократії та правопорядку. Скажу навіть більше — своїм змістом толерантність передає освітянські проблеми, а отже, оголює та загострює завдання педагогічної науки.

Не можна обійти мовчанням у такому разі спроби й зусилля релігійних організацій вкорінитися в освітньо-виховний простір, наслідком чого є, між іншим, чи не втрата освітою свого світського характеру в окремих регіонах України. А це, як відомо, суперечить Конституції, законам про освіту, прийнятим за роки нашої державної незалежності.

Виникає питання: як бути нам у подальшому своєму ставленні до релігії? Що тут треба робити та зробити? Однозначно — неухильно дотримуватися вимог Конституції, законів про освіту, а також розгорнути роботу в декількох тісно між собою пов'язаних напрямках.

Перший з них — започаткування діалогу з церквою з проблем етичного змісту. А тут ніяк не обійтися нам без зусиль чи не всіх академічних інститутів та, передусім, проблем виховання, вищої освіти без залучення науковців НАН, викладачів вищих навчальних закладів, журналістів тощо. Словом, треба піднімати планку етичного просвітництва на пристойний науково-педагогічний рівень; підводити освітян до розуміння, що християнство — це одна з фундаментальних підвалин європейської та вітчизняної культури, моральність — це не стільки тиражування раз і назавжди встановлених аксіом поведінки, скільки творчість та воління конкретної людини, що продиктовані голосом совісті, обов'язку, гідності та честі. Бо в подачі богословів ці категорії мають зовсім інший смисл, ніж ми маємо употужнювати його в стінах навчальних закладів, перетворюючи задля цього світ буття людини, нації та світової спільноти на об'єкт та предмет прискіпливого педагогічного осмислення.

Другий напрям — наші етико-педагогічні розвідки та дослідження, широке їх розгортання та вдумливе з'ясування, чому, скажімо, К. Поппер пише: «В модному нині ірраціоналізмі та містичному інтелектуалізмі я бачу інтелектуальний розлад. Це хвороба, до якої не слід ставитися серйозно,

